I. N. S. S. T.

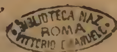
DISSERTATIO HISTORICA

DE

ORIGINE AC RELIGIONE FENNONUM,

Von dem

Ursprung und der Religion der Finnländer/

QUAM

CONSENSU AMPLISSIMAE FACULTATIS PHILOSOPHICAE
IN REGIA ACADEMIA UPSALIENSI,

PRAESIDE

VIRO AMPLISSIMO ATQUE CELEBERRIMO

MAG. FABIANO Törner/

ELOQU. PROFESSORE REG. ET ORD.

AD PUBLICUM EXAMEN MODESTE DEFERT

S.Æ. R.Æ. MTIS. ALUMNUS,

GABRIEL ARCTOPOLITANUS,

GREGORII FILIUS,

OSTROBOTHNIENSIS.

IN AUDIT. GUSTAV. MAI. DIE III. APRIL. A. MDCCXXVIII.

HORIS ANTE MERIDIEM SOLITIS.

UPSALIAE, LITERIS WERNERIANIS. 8½.

SAE. RAE. MTIS
MAGNAE FIDEI VIR,
ACADEMIAE ABOENSIS
PRO - CANCELLARIE,
DIOECESEOS EIVSDEM
EPISCOPE
EMINENTISSIME,
CONSISTORII ECCLESIASTICI
PRAESES,
ET SCHOLARVM
EPHORE,
REVERENDISSIME
PATER AC DOMINE,
DOCT.
HERMANNE WITTE,
MAECENAS MAGNE.

E mireris, Reverendissime Pater, *plures esse clientes, qui Tua adeunt limina: plures enim adeundi sunt caussæ. Alios ad audendum invitat summa Tua benevolentia, alios ingentia be-*

neficia, alios facilitas laudibus prædicanda summis, alios caussæ aliæ. Sed me alliciunt hæc omnia, & præterea supra laudes meas posita cura admirabilis in administranda Ecclesia Fenlandicæ gentis. Illa etenim facit, ut audeam ex tenebris meis prorepere, & abs Tua Reverendissima *dignitate petere, liceat mihi huic meæ dissertationi, de Origine ac Religione nostræ gentis, ex celebratissima* Tui Nominis *fama lucem conciliare. Quam veniam, si benigne meæ tenuitati concesseris, multam habebo lætandi materiam, mihique gratulandi in sinu. De cetero, spes & fortunas meas,* Reverendissime Pater, *bonitati Tuæ commendo humillime: proque Tua salute, ac flore perpetuò Nobilissimæ domus, vota semper fundam calidissima.*

REVERENDISSIMI NOMINIS TVI

CLIENS HUMILLIMUS
GABRIEL ARCTOPOLITANUS.

SAE. RAE. MTIS
MAGNAE FIDEI VIR
PER VERMELANDIAM ET DALIAM
SVPERINTENDENS,
CONSISTORII CAROLSTADIENSIS
PRAESES,
GYMNASII SCHOLARVMQVE
EPHORE,
REVERENDISSIME
PATER AC DOMINE,
DOCT.
IOHANNES STEVCHI,
MAECENAS OPTIME.

Uando, non ita pridem, hostes Finlandiam invaderent, coacti sunt Carissimi Parentes mei fuga se suosque eripere sævientis admodum, illo tempore, Martis furoribus. Aperuit tandem navigantibus, an errantibus auspicato portum Suecia, miserorum asylum. Sed quia plures simul advenerant, quam commodo hospitio excipere poterat, vagabundi multi multa gratis pulsabant ostia. Ita vagando Parentes quoque mei cum liberis multa passi sunt mala.

 Tandem,

Tandem, DEI providentia, & fama benignitatis Tuæ iter monstrante, ad Nesiam Uplandiæ se contulere. Eras Tu, Reverendissime Pater, *Pastor hujus ecclesiæ: audiebas, accessisse domo sua & patria expulsos exules, postulabas, quod petere non poterant, Tuo uterentur hospitio, fruerentur beficio. Ita rediit Patri meo Carissimo animus. Sed omnia illa Tua beneficia, quæ longo tempore præstitisti adflictæ domui nostræ, nemo enumerare potest; neque ego enumerare tentabo, quia a me fieri nequit. Jam vero jussit Carissimus Pater meus, quia ad id est occasio, dum edo hanc, de Origine & Religione Fennonum qualemcunque dissertationem, ut interpretem agam totius nostræ familiæ in gratiis* Tibi, Reverendissime Pater, *agendis. At non possunt eæ paucis verbis comprehendi, aut explicari a me, qui jam in eo sum, ut novum petam beneficium, utque Tua Reverendissima dignitas benignis oculis hanc respiciat chartam. Supplex, inquam, rogo, velis,* Reverendissime Pater, *illam, Nomini Tuo dicatam, benigne accipere, proque tessera animi longe gratissimi habere. DEUS* Te, Reverendissime Pater, *omni bonorum cumulo augeat beatumque præstet! Hæ sunt preces meæ, eruntque semper.*

REVERENDISSIMI NOMINIS TVI

CLIENS HVMILLIMVS
GABRIEL ARCTOPOLITANVS.

VIR
ADMODUM REVERENDE ET CLARISSIME,
DOMINE GREGORI ARCTOPOLITANE,
PASTOR IN LOIO MERITISSIME,

ET

ADIACENTIS DISTRICTVS PRAEPOSITE ADCVRATISSIME,

PARENS OPTIME ET LONGE CARISSIME.

P*Rodit jam in lucem fœtus ingenii mei, laborisque juvenilis,* de Origine & Religione Fennonum: *sed qui lucem adſpexiſſet nunquam, niſi illum Tua,* Parens Cariſſime, *liberalitas produxiſſet. Non poſſum itaque non, mihi impenſe gratulari, felicemque prædicare, quod Te talem nactus ſim patrem, qui, præter incunabulorum curas, non tantum a teneris inde annis, incredibiles impen-*

diſti

disti formandis studiis meis labores, sed etiam una cum annis, majores in Te suscepisti molestias, tum quoque, quum aliorum ope ipse quam maxime indigeres. Hæc omnia ut maximi a me fiunt, & fieri debent, ita, qua pietate possum, humillime rogo, ut velis stamini, quod orsus sum, subtemen subministrare. Sic licebit mihi inoffenso pede in studiis meis pergere; quo nihil certe mihi potest contingere gratius. In me autem, quum nihil sit, quod ad referendam gratiam pertineat, confugiam ad Deum, atque omni animo, pro diutina Tua nostrumque omnium felicitate, preces fundam ardentissimas.

PARENTIS OPTIMI ET CARISSIMI

FILIVS OBEDIENTISSIMVS
GABRIEL ARCTOPOLITANVS.

I. N. J.

CAPUT PRIMUM.

De Origine Fennonum.

§. I.

INſcribitur præſens noſtra diſputatio de Origine ac Religione Fennonum. Quid ſit *Origo*, quum ſermo eſt de initiis, unde ſint gentes, nemo ignorare poteſt: Quid vero ſit *religio*, & unde appellationem trahat, ſæpius, præter alios, ab eruditis meis commilitonibus dictum eſt, ut heic nulla prolixa nominis explicatio ſit neceſſaria. Eſt vero *religio* certa Deum colendi ratio.

Vexionii descr. Suec. c. 22. tio. Per *Fennones* intelligimus eam gentem, quæ imperio Suio-Gothico ſubjecta, nomen magni ducatus jam diu obtinet. Sunt vero *Fennones* inter antiquos eos populos, quorum mentionem facit quoque Cornelius *Cap. ult.* Tacitus, de Germania ita loquens; *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis adſcribam, dubito.* *Lib. III. c. 45.* Cluverius in Germania antiqua, explicaturus Tacitum, hæc habet; Ultimi omnium „in Germania recenſentur auctori noſtro „*Fenni:* quorum nomen genusque antiqua „ſede etiam nunc manet. Dicuntur quippe ſibi ipſis atque conterminis Sueonibus „*Finner;* Danis & Norvagiis *Finder;* citerioribus Germanis, maris Suevici & Germanici adcolis, *Fennen;* ſuperioribus *Finnen.* Unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in prima ſyllaba variatum. „Quidpe Tacito ſunt *Fenni:* Ptolomæo, „ac Jornandi φίννοι, *Finni.* Difficile autem eſt dictu, quænam vocis derivatio Finlandiæ præ ceteris conveniat, quum in diverſas partes abeant antiquitatum Scriptores, ſuis-

ſuisque plerique non contemnendis rationibus nitantur. Qui enim autumant, *Finlandiam*, dici ab amœnitate & pulchritudine, quaſi *amœnam* & *puclchram* terram, non omnino ineptam denominationis rationem afferunt. Eſt enim tota illa regio *frugibus, pecoribus, jumentis, piſcationibus, venationibus*, aliisque vitæ adminiculis refertiſſima. Bureus in deſcriptione Sueciæ, ex aliorum ſententia, hanc adfert derivationem, ac ſi Finlandia vocata ſit, quod ubique amœnior ſit Suecia, pinguioresque fructus proferat, minusque ſit montoſa & paludinoſa. Sunt, qui nomen Finlandiæ, deducant a voce Suethica *Finna*, quod in angulo fere Europæ inventa ſit. Tandem Finlandia quibusdam notat tantundem ac *terra hoſtilis*. Nobis, ſi qua Finlandiæ appellationis ratio probaretur, videretur hæc poſtrema non prorſus rejicienda. Conſtat enim, Fennicam a Gothis Suecisque diverſam eſſe gentem, & proprios olim habuiſſe reges, cum quibus continua Suecis bella. Scilicet, inde ab antiquiſſimis temporibus,

Paul. Gothi Hiſt. Arct. lib. I. c. 26. Vexion. deſc. Suec. c. 22.

Videantur Paul. Goth. c. cit. & Vexionius c. cit.

Bureus in deſc. Suec. p. m. 56.

Vex. deſc. Suec. c. 22.

Vexion. l. c. Paul. Goth. Hiſt. Arct. lib. I. c. 26.

Paul. Gothi Hiſt. Arct. lib. I. c. 26.

ante ædificatam Stockholmiam, frequentiſſimas irruptiones in provincias, Melero lacui adjacentes, fecerunt Fenni & Eſthones, easque hoſtiliter depopulati ſunt. Unde non eſt mirandum, ſi a Suecis nomen Fiendaland Fenningiæ ſit impoſitum. Finlandiam vocat Finningiam, Plinius; *Nec eſt minor*, inquit, *opinione Finningia.* Di„cta autem eſt a gente Fennorum Finnin„gia, eadem analogia, qua hodie in Scan„dinavia regiones vocantur, Helſing, Fie„ring, Moring, Bleking: & in continen„te Germaniæ Sleſing ad utramque Via„dri ripam; inter Albim & Amiſiam, Kä„ding, Städing, Hemmeling: cis Rhenum „vero Lotharing. Fennonibus ipſis patria ipſorum vocatur Suomi & Suomima, alliis Somi & Soma / ſive a Suomu/ ſquamis, quibus eorum domus, ob copioſam piſcium capturam, frequentiſſime conſperguntur; ſive a Suoo/ paludibus, quibus regio abundat; ſive a rege Sumbli; ſive a Semo, cujus poſteritate, ex Aſia veniente, habitari creditur. Cogitaveramus initio, de

Lib. 4. c. 13.

Cluv. Germ. Antiq. l. 3. c. 38. p. 656.

Vid. Vex. c. 22. Paul. Gothi Hiſt. Arct. lib. I. c. 26.

Vexionius loco cit.

de ſola Religione gentis ſcribere, ſed neſcio, an officio noſtro ſatisfeciſſemus, ſi originem gentis, de qua variæ variorum ſunt opiniones, intactam prætermiſiſſemus, in primis, quum & illa religioni Fennicæ, ſaltem ejus mutationibus vicibusque, aliquam conciliare poſſit lucem, & quod ſperamus, aliquam benevoli Lectoris gratiam fortaſſis mereri.

§. II.

Eſt vero gens Fennica in Europa peregrinæ originis. Quare hæret Tacitus, ut vidimus, adſcribatne Fennos Sarmatis, an Germanis. Sed Cluverius, in Germania ſua antiqua, affirmat ſine erroris quaſi periculo, Fennos eſſe Germanos. Utitur vero, ut hoc demonſtret, partim verbis Taciti, partim ſuo, quod robuſtum eſſe credit, argumento. Si, inquit, *in plauſtro*“ *e quoque vivere*, certum eſt argumentum“ Sarmatici generis; *pedum* autem *uſu ac*“ *pernicitate gaudere*, indicium generis Ger-“ manici; certe & Finni nulli alii fuere,“ quam

Cluv. Germ. Ant. lib. 3. c. 45. p. 693.

„quam Germani. Verum Germanos hos „fuiſſe, ex eo maxime adparet, quod por- „tiones eorum, ab univerſo corpore anti- „quis temporibus avulſæ, Scritofinni ac „Marchiofinni, ſemper in hanc usque diem „fuere Germani. Nec ipſi Finni in Fin- „ningia ab hoc genere, vel ſermone, vel „moribus degenerant, niſi verſus Corel- „liam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque „Corelliis ſunt ſermonis: multumque vete- „rum morum, ſi qua alia gens, pertina- „citer ſervant. Nos auctoritatem equi- dem Cluverii alias magni facimus; ut au- tem, hac in parte, eam ſequamur pro- hibent multa, quæ eam comitantur in- commoda: Tacitum, hoc in caſu, leviter eſſe lapſum, putamus. Argumentum ve- ro Cluverii eadem facilitate, qua adſumi- tur, etiam deſtrui poſſe videtur. Nemo ſane probaverit, Fennos eſſe Germanos, quum illud ipſum, eruditis viris, arguat non vulgarem imperitiam in Europæis antiqui- tatibus. Certum namque eſt, inter anti- quiſſimas & primas Europæ gentes, non

fuiſſe

fuiſſe Fennones. Quod non obſcure docuit antiquæ hiſtoriæ magnus ille & celeberrimus interpres, b. m. Rudbeckius, Pater. Scilicet, non ſine ratione, ſtatuit, tria tantum hominum genera Europam occupaſſe, *Græcos*, *Celtas*, atque *Scythas*, gentes, ut exiſtimat, linguæ diverſitate, ad quam in populorum conſtituendis diſcriminibus reſpiciendum eſt, diſtinctiſſimas. De Celtis producit teſtimonium & fidem Herodoti, ſcribentis, Iſtrum fluvium, hodie Danubium vocatum, incipere a Celtis, omnium in Europa, ad ſolis occaſum, extremis, & mediam Europam ſcindere, donec in mare Euxinum excurrat. Jam omnes quidem norunt, in media prope Germania ſcaturire Iſtrum. Herodoti autem tempore, regionem, quam Iſter præterlabitur, non appellatam fuiſſe Germaniam, ſed Celtiam, ipſosque locorum incolas non veniſſe Germanorum, vel Gallorum nomine, ſed Celtarum, conſtat. Quod vero Gallia Celtiæ nomine venerit, præter alias rationes, quas adducit vir immortalis me-

Tom. I. c. III. ſ. XI. XII. XIII. &c.

p. m. 58.

memoriæ, etiam illa eſt, quæ deſumitur ex Diodoro Siculo, qui ſcribit, virum olim egregium Celtis imperaſſe, ex quo filia, corporis magnitudine ultra naturæ modum ſuper ceteras excellens, orta esſet. Quæ, quum elata viribus & ſpecie, viros alios, ut matrimonio ſuo indignos, contemneret, tandem Herculem in Celticam adverſus Gergonem venientem, maritum voluit. Sic, poſtquam Herculi juncta eſſet, peperit filium Galaten, qui, patrio ſuſcepto regno, præclarisque rebus geſtis, ſubditos omnes ex ſuo nomine appellavit Galatas. Unde omnis ea regio *Galatia* dicta: Galatia autem Gallia eſt, ut Galatæ iidem, qui Galli. Germaniam autem Celtarum fuiſſe, arbitratur firmiſſime poſſe concludi, auctoritate Strabonis, ea loca, quæ Græciam & Scythiam interjacent, Muſcoviam puta, Germaniam, Poloniam, & præter has, Daniam, Galliam, Hiſpaniamque, antiquiſſimis iſtis temporibus, aut nullos, aut rariſſimos incolas habuiſſe affirmantis. Ultimo, finem ſermoni de Celtis, antiquisſimis

p. m. 60. *p. m. 61.* *p. m. 63.*

ſimis Europæ incolis, impoſiturus, Dionis Caſſii clariſſima verba adducit; Rhenus" p. m. 60.
ex Alpibus Celtarum, paulo ſupra Rhætos oritur, inde verſus occidentem profluens, ad ſiniſtram, Galliam ejusque incolas, ad dextram Celtas dividit, tandem" in Oceanum exit. Hic enim limes in" hunc usque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina" adeptæ ſunt. Siquidem antiquitus populi, qui ex utraque parte Rheni habitabant," Celtæ uno nomine appellati ſunt. De Græ- p. m. 64.
cis utitur teſtimonio Scylacis, probatque, ad eos pertinuiſſe urbes, per omnia maris mediterranei litora, maxime ea, quæ Europæ adhærent; *Emporium* & *Maſſiliam* in Gallia, in Hiſpania *Iberos*, in Campania Italiæ *Cumas* & *Neapolim*, in Pannonia, olim Illyrico, *Heracleam*, *Epidamnum*, *Apolloniam*, aliasque complures. De Scythis loquens docet, ex ſcriptorum teſtimoniis, habitaſſe eos in locis maxime ſeptentrionalibus, e regione Æthiopiæ, & quidem ſub communi meridiano, quem Geo- p. m. 66.

graphi omnes, eorumque mappæ ob oculos ponunt, & terram ipſam Sueoniam eſſe oſtendunt. Cujus etiam ultima pars promontorii, Scythiæ nomen hodieque retinet, Skyttingberg, id eſt, promontorium Scytharum. Omnem denique, de tribus antiquiſſimis Europæ incolis, ſermonem finit magnus noſter Antiquitatum Doctor, hunc in modum; firmum itaque fixumque manet, ſcriptores omnium antiquiſſimos, præter Scythas, Celtas & Græcos, populum in Europa nullum agnoviſſe. Ut autem eo melius hoc pateſceret, id ipſum probare quoque conatur ex linguis primariis, quas itidem tres numerat, *Græcam*, *Scythicam*, & *Celticam*. De Græca & Scythica nullum fere eſſe dubium exiſtimat, quum hymni & ſcripta veterum, variaque monumenta in ſaxis, membranis & lignis exarata, illas ad nos transmiſerint. De Celtica vero[1], cujus reliquiæ fere deſiderantur, major eſt auctori difficultas, qua tamen ſe liberare conatur. Quomodo aliæ Europæarum gentium linguæ,

Conf. p. 66. cum p. 68.

p. m. 68.

p. m. 71.

quæ

quæ nunc vigent, ad has reduci poſſint, præclare oſtendit; deſinendo in lingua Fennica. De hac, inquit, cui annumeran-" dæ ſunt Lapponica, Eſthonica, Biarmica &" Slavonica, quarum huic docti rurſum ac-" cenſent Moſcoviticam, Polonicam, Un-" garicam, Bohemicam & Moldavicam," id teneri poſſe videtur, quod una cum" populis ſuis, Obium, Volgam & Tanaim" fluvios tranſeuntibus, ab oriente in Europam" ſenſim penetrarint. p.m. 80.

§. III.

Sic vidimus, non numeratos fuiſſe Fennones inter populos Europæ antiquiſſimos: Ideoque nec linguam Fennicam originem debere linguis ceterorum Europæorum. Et, quia linguæ mentionem fecimus, magnum habebit pondus argumentum eorum, qui, ob linguæ convenientiam, ſtatuunt Lappones & Fennones ejusdem eſſe originis. Multa ſunt certe, quæ fidem conciliant beato Scheffero, adſirmanti, ejusdem eſſe nationis Fennones & Lappones. Ipſa, ut inde ordiamur, utriusque gentis appellatio ſola dialecto

differt; Lappo enim ſua lingua dicitur *Sabmi*, ſive, *Same*, Fenno *Suomi*. De conditore utriusque gentis traditio eſt pervetus, in utroque populo, eum vocari Finnonibus *Jumo*, Lapponibus *Jumi*. Sermo, licet in omnibus utrique genti non ſit plane idem, convenit tamen in pluribus, ut oſtendit idem beatus Schefferus, in capite peculiari, de ſermone Lapponum.

§. IV.

Plus, quam probabile itaque eſt, veniſſe Fennones ex Aſia, ſed, ex qua parte Aſiæ hi prodierint, nemo adhuc dixit, aut dicere potuit, propter rei difficultatem ſummam. Laudabilis itaque eſt conatus, ſuoque nititur fundamento, incluti viri, nobiliſſimique Domini Profeſſoris Olavi Rudbeckii, Filii, qui non vanis argumentis adductus evocat ex ipſis Iſraelitis originem Fennicæ gentis. Non eſt, ut nos quidquam dicamus de iis, in quibus ſuſpicimus ſummi viri & polyhiſtoris eruditionem, nobis ſemper venerandam. Dicimus interim, vel præ-

cipuam

cipuam partem noſtri, de Fennonum origigine, laboris, tanto nos debere patrono, qui permiſit nobis, id efficiente Ampliſſimo Præſide, ut literas ad ſe hoc in argumento ſcriptas cum erudito orbe communicare nobis liceat. Literæ vero hæ ſunt;

Videor ego Tibi, amiciſſime Domine, quum una eramus, de ceteris abunde diſſeruiſſe, ſed obiter nimis attigiſſe originem Eſthonum, Fennorum & Laponum: jamque petis, ut in hac etiam quæſtione deſiderio Tuo ſatisfaciam. Satisfacio autem libenter, ſi poſſum: ſaltem conſtabit Tibi, quæ ſit, fueritque jam diu opinio mea: quam ut nemini obtrudo, ita, ſi DEO ſic viſum, pluribus illam, alio tempore, exponam. Ad originem itaque quod attinet Eſthonum, Fennonum Laponumque, arbitror has gentes referendas eſſe ad reliquias decem Iſraelitarum tribuum, quas e Cananæa captivas abduxit Aſſyriorum rex, Salmanaſſar, inque deſerta, nec ad id tempus ſatis culta loca Perſiæ Mediæque transtulit: qualia חלח *Chalach*, חבר, *Chabur*, גוזן *Goſen &* הוה *Hæva, quorum no-*

 mina

mina in Sacris Bibliis recensentur. Mirari vero convenit, inde ab eo tempore, quo profugi facti sunt Israelitæ, nullum historicum mentionem eorum fecisse: contulerintne se alio, an illis in locis, in quibus considere eos jusserit Salmanassar, evanuerint. Memoratu interim digna sunt verba auctoris Libri IV. & cap. 13. *Esdræ;* Hæ sunt decem tribus, quæ captivæ sunt de terra sua in diebus Oseæ regis, quem captivum duxit Salmanassar, rex Assyriorum. Et transtulit eos trans flumen; & translati sunt in terram aliam. Ipsi autem dederunt sibi consilium hoc, ut derelinquerent multitudinem gentium, & proficiscerentur in ulteriorem regionem, ubi nunquam habitavit genus humanum: & ibi observarent legitima sua &c. Per eam enim regionem erat via multa itineris anni unius & dimidiii. Nam regio illa vocatur Arsareth. Tunc habitaverunt ibi, usque in novissimo tempore. *De adstruenda hujus Scriptoris fide, non laboro. Si interim hoc in negotio, vera loquitur, nescio, quo se contulerint Israelitæ, nisi in eam septentrionis partem, ubi nunquam habitavit*

tavit genus humanum: atque iter illud a ponto Euxino *in* Lapponiam *poſtulavit iſtam, quam dicit, cum liberis, pecoribus & re domeſtica, moram unius anni cum dimidio. Quid tribuere velis* τῷ Arſareth, *quod reſpondet nomini urbis* Arſaratha *ap. Scythas, teſte Beroſo, ipſe vide. Certe Plinii* Oſericta, *ut ipſis literis, ab* Arſaratha *non multum abludit, ita eſt* inſula, *in Germaniæ littoribus cedri genere ſilvoſa, unde electrum defluit in petras. Annon, quæſo, hæc inſula eſt Scandia, aut Scandinavia noſtra? Ego, non ſine cauſſa, eſſe opinor. Eſt heic Juniperus, Suet.* Enbär/ *ſpecies cedri, eſt abies, ſive picea, quam pro cedro non pauci ex eruditis habent, ſaltem ejus generis eſſe credunt. Et hæ arborum ſpecies in Scandia integras conſtituunt ſilvas. Quod attinet ad originem vocis* Arſereth, *coaluit illa ex duobus verbis Hebraicis* ארץ, *arez h. e. terra, regio, &* ארז, *ares, cedrus, picea, quæ & Chaldæis vocatur* ארזא, *arza, & Arab.* ארזה, *arza: unde Arzareth idem eſt ac cedri vel piceæ terra, quaſi* ארזארץ. *vel ſecundum genium linguæ Hebraicæ* ארץ הארז, *regio cedri.*

Vel

Vel ex hac significatione videmur agnoscere Oſerichtam, *ſive Scandinaviam, quæ ſola plurimum ſuccini reliquis in orbe populis ſuppeditat. De cedro hæc habet in Lex. Polygl. Schindlerus;* eſt a. arbor omnium proceriſſima, abietis ſpecies, junipero non abſimilis.

Verum non opus eſt teſtimoniis & argumentis aliis, pro vindicanda Arſaratha ſive Oſericta Scandiæ, ſi ſunt in illa nationes, quarum lingua eas Hebraicæ gentis propaginem eſſe declarat.

Sunt illæ Lapones, Fenni & Eſthones, quæ magnam partem, Hebraice loquuntur, ut, DEO juvante, docebit opus illud meum, quod hæc talia continet.

Non eſt, opinor, tacente hiſtoria, & tacentibus rerum actarum monumentis ac traditionibus, certior via, in eruendis populorum originibus, illa, quam monſtrat linguarum convenientia major.

Concedendum interim eſt, eſſe primigeniæ linguæ reliquias paſſim ap. gentes ſingulas; ſed excepta Syriaca, Chaldæa & Arabica tantam

tam cognationem cum Hebræa vix deprehendes, atque est in lingua Fennorum, Laponum Esthonumque. Heic enim videre est, ipsas vocum Hebraicarum radices, significationes, rationem per tempora & casus flectendi & nomina & verba, quorum non pauca, Hebræos imitando, quatuor parent Grammaticorum conjugationibus.

Quare non absque caussa laudanda mihi est opera ac diligentia, quam impendit dissertationi Academicæ de convenientia linguæ Hebraicæ & Fennicæ Clarissimus Philosophiæ Magister Ericus Cajanus.

Quid si adjecero, Laponibus & Fennis adhuc in usu esse, præter affixa, quæ vocantur, etiam suffixa, nescio, an aliis observata.

Similem esse rationem Pronominum separabilium & inseparabilium, quæ est apud bræos, idem recte monet Cajanus, quamvis pauca duntaxat exempla suæ adserendæ sententiæ adferat.

A fœmininis pl. numeri formari substantiva, ut apud Hebræos, constat. Dabo exemplum; נער *Naar Hebr. infans, puer, adole-*

ſcens, Nuor Lap. Nuori Fennis idem eſt. Unde נערות *Neoroth Hebr. pueritia, juventus: Nuorawoth Lapon. Nuorus Fenn. idem.*

In hac vero verborum diſſimilitudine non attendes ad mutationem vocalium, ſed radices ipſas, quas faciunt conſonæ. Quam ſit inconſtans ratio vocalium, vel Suionicum illud Kung/ *Rex, oſtendit. Danis eſt* Kong/ *Anglis* King, *Germanis* König *&c. Conſonantes eædem, vocales diverſæ.* נער *Naar Hebr. agitavit, concuſſit &c.* (נערתי *Naarthi*). *Narthi vel Nardi Lap. idem.*

Abundamus exemplis aliis, quæ mittimus. Nemo a. eruditorum mirabitur, minores illos literarum ejusdem organi mutationes, & vocabulorum in caſibus & terminationibus: quia deperditis literis, & a majoribus accepta arte ſcribendi, quæ ſola linguis ruituris gradum ſiſtere poteſt, non mirum, linguas detrimentum pati.

Conjectura mea eſt, Odinum primum, quia id docent hiſtoriæ, non in gentem ſolum, ſed in linguam quoque exercuiſſe imperium, eamque mutaſſe. Sed de qua re alibi.

Quam

Quam supra professi sumus sententiam, Israelitas ex Persia & Oriente, in septentrionalia venisse loca, illa vires acquirit, si commonstraverimus, multa & urbium, & pagorum nomina in hac plaga, de qua loquimur, ac in Asia non esse diversa.

Ita eundem sonum & significatum habent. Ut ex plurimis pauciora adferam; Hallola *urbis vel pagi nomen in Persia, sub grad.* 34. Hallola *pagi nomen in Tavastia sub gr.* 62. Hallola lacus *ibidem.* Jumalech & Jumalen *pagus gr.* 38. Jumalaj *Finlandiæ gr.* 61. Chaja *pagus gr.* 90. Caja *inde* Cajansalmi *h.e. Cajæ fretum in* Cajania, *gr.* 66. Olau *urbis nomen prope flumen Kurr, gr.* 43. Oulou *urbs & flumen in Ostrobothnia gr.* 66. Checmechu, *pagus in Persia prope montes gr.* 34. Kekimechi *pagus Finlandiæ gr.* 62. *Item* Sechmechi *aliis* Sexmechi *in Tavastia gr.* 62. Rasalain *lacus gr.* 36. Rozelain, *lacus Careliæ gr.* 63. Vassa *urbs, trans Euphratem gr.* 33 Vassa *urbs & flumen Finl. gr.* 60. *& hujus ordinis sexcenta alia nomina in septentrione Asiaticis respondentia ac similia.*

Quam porro viam Boream versus tenuerint profugæ decem tribus, ipsa ab illis relicta vestigia inter Persiam & Finlandiam testantur: ut sunt appellationes lacuum, fluviorum, pagorum &c. quos aut in mappis Geographicis legeris, aut ex ore audiveris peregrinantium.

Ego certe notitiam veritatemque talium rerum debeo benivolentiæ summum præfecti locum tenentis Dn. Taberti Stralenborg, Nobilissimo Domino Bibliothecario & Assessori, Henrico Brenner, aliisque.

Dicerem, hæc momenta, pro aperienda Fennorum & Laponum, imo & Esthonum origine maximi ponderis, nisi prioribus essent, quæ sequuntur, paria.

Supersunt in his gentibus ex longa cum Persis consuetudine sermonis Persici vocabula non pauca, quæ in arte numerandi a solis Laponibus, eorumque Popularibus in Europa usurpantur.

Membris solidis, & bene compactis utitur Lapo, in nervis nullus rigor: manuum, pedum, poplitum vigor summus: atque ut ex habi-

habitu ac magnitudine corporis agnoſcas inter Riphæos montes Iſraelitam, idem ubi in Helſingiam, & viciniora Gothis loca deſcenderit; fatebitur, quod faſſi ſunt majores illius, quum Cananæos venirent ſpeculatum, ſe, metiendo proceritatem incolarum, fuiſſe quaſi חגבים, Chagavim *Numer*, 13. 34. *hoc eſt, inſtar locuſtarum, ut vertunt alii: mihi vero placet*, inſtar perdicum.

Numerum porro argumentorum noſtrorum augent in Laponibus conſuetudines Hebræorum veterum, in adeunda hæreditate, in ſalutando, oſculum dando, complicatis in transverſum cruribus inter ſedendum, & in aliis.

Adhærent adhuc appellationes Hebræorum veſtibus, calceis, rei domeſticæ & animalibus.

Ita, more majorum, Lapones cultum Numinis inſtituebant, victimas cædendo, procumbendo in ora, ungendo, templa condendo, vocandoque DEos Jumala, Thor *&c. in quibus omnibus Hebræos olim ſunt imitati.*

Atque primis illis temporibus computum ſequebantur Hebræum, annum auſpicantes à

Martio, non a Januario, qui nobis est anni initium, nec a Septembri, qui Russis primus fuit mensis. Sabathum illis erat dies Saturni.

Nolo esse prolixior. Cogita vero Tu mecum, mi Domine, vim verbi Divini, & falli nescia oracula ac sancta vaticinia Prophetarum, quæ licet sero quandoque ad exempla statuenda se parent, parant interea tamen & statuunt.

Viveret jam magnus ille & Divinus vates, dux per deserta Arabiæ Israelitarum, Moses, & videret suæ gentis misera & a se prædicta fata, quia violarunt sanctissimas DEI leges, creatorisque sui cultum.

Deut. 28. 64. *Prædixerat vir ille DEI, ob peccata & contemtum religionis, Israelitas servituros fore, loco veri DEI, lignis lapidibusque* in terræ finibus.

Sed hæc omnia obiter scribo, non ut Te erudiam, sed ut Te excitem & irritem, quo cotem habeam, qua acuatur & stilus meus & ingenium in his, quæ mihi sunt in manibus. Spero me & Tibi & bonis omnibus satisfacturum esse, ubi prodierit Thesaurus meus Lingua-

rum

rum Asiæ Europæque; atque singulare opus de origine Fennonum, Laponum, Esthonum. Ista, & reliqua, quæ inchoata vidisti, dum in eo sum ut perficiam, me multum turbat mors generi mei perdilecti, Doctoris Petri Martini: eaque facit, ut redeundum mibi sit ad eas partes muneris mei Academici, quas ille sustinuit, & sustinendo multas bonas horas meis reliquit lucubrationibus &c.

§. V.

Sed mirari convenit, quid fuerit caussæ Israelitis, cur, relictis sedibus, sibi ab Assyriorum regibus datis, ultima petiverint septentrionis. Ubi vero legendo vestigia huc & illuc migrantium populorum, in orbe terrarum, inquirimus in ea, quibus allecti, aut impulsi alia aliaque loca occuparint, jam mirari desinemus. Scilicet aliis migrandi caussa erat sterilitas soli, aliis jugum servitutis gravius, aliis fortitudinis quædam gloria, aliis, nescio quid. Quæ prima Israelitarum sedes fuerit, docuit ex 2. Reg. XVII. nobilissimus Rudbeckius. Latius vero se diffudisse hunc populum, post

poſt capitivitatis initia, apparet ex his verbis Epiſtolæ I:mæ Petri Apoſtoli Cap. I. v. 1. *Petrus Apoſtolus JEſu Chriſti advenis diſperſionis per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Aſiam & Bithyniam*, ut vertit Beza, vel ut Tremellius, *Petrus Apoſtolus Jeſchua Chriſti electis & incolis diſſeminatis in Pontum, & in Galatiam & in Cappadociam & in Aſiam & in Bithyniam.* Atque hæc ipſa eſt diſperſio, cujus mentionem facit Apoſtolus Jacobus, cap. I. v. 1. In quem locum, occaſione verborum, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, ſequentia affert Matthæus Polus, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, ultro citroque diſperſis, diſſeminatis inter gentes, *Iſraelitis, Chriſtianis ſcilicet factis, quippe quos fratres & dilectos paſſim vocat; qui erant extra Judæam, diſperſi inter gentes per varia regna, provincias Romanorum, per totum orbem. Diſperſiones hic reſpicit, vel particulares & recentiores, quales Actor.* 8: 1. & 11: 19. *ſed diſperſi illi diſtinctos non habebant cœtus, quos hic tribuit Jacobus c.* 2: 2, *vel univerſales illas & antiquas & decem & duarum tribuum in Aſſyria, Babylonia &c.*

in Vol. IV. 1414.

Mil-

Milius etiam & Kusterus hunc eundem locum ita explicant; *Neque enim de dispersione hic loquitur Apostolus, quæ sub Stephano contigit, per regiones Judææ & Samariæ duntaxat Act. 8. sed altera illa olim facta, scilicet ex eo tempore, quo Judæi in Assyriam, Babyloniam, Ægyptum, & alia longe lateque dissita loca seu abducti, sive etiam sponte profugi discesserunt.* Quam late vero se extendant loca hæcce, in quibus dispersi Israelitæ habitabant, Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia & Bithynia, præter alias, videre possumus ex Hornii Arca Noæ p. 143. & seqq. De Ponto quidem, missis ceteris, ita loquitur; *Hoc regnum late per Scythiam extensum, Colchidem, Bosphorum, aliosque populos ad Pontum Euxinum complectebatur.* Quod Israelitis accidit, ut a regibus Assyriorum sedibus ejicerentur avitis, idem paulo post accidit Judæis, qui a Nebuchadnezare, captivitati Babylonicæ addicebantur. Redeundi tamen tandem Hierosolymam facta est Judæ copia, mandato Cyri: omnes autem rediisse, non est verosimile. Quosdam detinuisse videntur

 seniles

ſeniles anni, quosdam conſuetudo & res contractæ, quosdam in hoſtili ſolo cum peregrinis inita matrimonia, comparata domicilia, agri aliaque vitæ commoda. Chriſti & Apoſtolorum temporibus, ab urbe Hieroſolymitana, magnum numerum & Iſraelitarum & Judæorum abſuiſſe, facile nobis perſuadebit ipſum initium Epiſtolæ Jacobi Apoſtoli, quod hujusmodi eſt; *Jaakub ſervus DEI & Domini noſtri Jeſchua Chriſti, duodecim tribubus diſſeminatis inter gentes, pacem.*

§. VI.

Non multum tribuit auctoritati ſcriptoris, qui librum IV. Esdræ nobis reliquit, antea laudatus Rudbeckius. Neque nos tribuimus, ubi attendimus ad res ipſas, conſictas vani hominis narrationes, & de illis judicia Summorum Theologorum. Interea tamen, ubi adſunt indicia aliqua certiora, narrationes quorumlibet, ſi ad rem noſtram faciunt, non ſunt omnino ſpernendæ. Proinde magnum habet pondus

dus illa *profectio in ulteriorem regionem, ubi nunquam habitavit genus humanum; iter quoque unius anni cum dimidio.* Habet nomen regionis *Arſareth*, habet convenientia nominum & appellationum *locorum, urbium,* rerum aliarum, habet ipſe *habitus corporis, mores, templorum & altarium* ſimilitudo, *annum computandi ratio, celebratio ſabbati.* Sed habet momentum maximum ipſa lingua. Quia quoqúe deſumta eſt hæc, ſive hiſtoria, ſive fabula, ut fabulam vocant Tremellius & Junius in commentario marginali ad hunc locum, a traditionibus Judæorum; videri poteſt, Pſeudo-Ezram mereri eam fidem, ubi hiſtoricum agit, quam meretur Diodorus Siculus, Cteſias Cnidius, aliique, qui multa ſcripſerunt veritati quandoque contraria, vel per ignorantiam, vel per ſtudium aliis contradicendi. Sint vana, ſint falſa, nugæ denique, ut eſſe debent illa omnia, quæ noſter ſcribit cetera, Sacro-Sanctæ veritati & canoni Bibliorum repugnantia. Videtur tamen hæc narratio de Iſraelitis, un-

decunque is eam ſumſerit, per rationes, a Nobiliſſimo Rudbeckio allatas, non omni prorſus carere fundamento. Nemo enim dixerit, non fuiſſe regnum Aſſyriorum, quia multa de eo mentitur Cteſias, aut non fuiſſe regnum Babyloniorum, quia in narrando & ſacræ & profanæ auctoritati repugnat falſus Beroſus. Ut fuiſſe illa regna conſtat, ita de Iſraelitarum itinere non licet forte pro commento illa etiam habere, quæ de eo habet Pſeudo-Ezra. Si adjecero, Lappones, *Samoreos*, appellari malle, quam Lappones, & *Samoreos* dici a Samaritanis, quid, quæſo, ad Rudbeckianam Sententiam ſtabiliendam fortius?

Ut observ. Acta Liter. Suec. Trim. 4. A. 1720.

CAPUT SECUNDUM.

De Religione Fennonum profana.

§. I.

SUperſunt, poſt lapſum, quædam quaſi rudera deſtructæ in homine perfectionis primævæ, quorum ope Deum creatorem omnes omnino gentes, natura duce, aliquo modo cognoſcere posſunt.

ſunt. Supereſt ſimul facultas hanc augendi cognitionem, inquirendo in primis, ſi qua exſtiterit ſanctioris religionis fama, an uspiam terrarum veriora cognitis cogitatisque haberi queant. Sed dolendum, gentes non ſolum non ſolicitas fuiſſe, de uſu notitiæ hujus innatæ pædagogico, ſed etiam eo usque ratione abuſas, ut in maxime horrendam prolaberentur idololatriam, deferendo cultum τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς. Hinc gentium Apoſtolus, Paulus ita loquitur; Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν. ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. Atque ut hoc ipſum accidit ceteris gentibus, ſic accidit quoque Fennonibus. Credimus interim, Fennones, primis temporibus, verum Numen, quamdiu avorum ſuorum premerent veſtigia, coluiſſe: Sed his derelictis, ſenſim, more reliquarum, Deorum multitudinem

Rom. I. v. 21. 22. 23.

 ſibi

ſibi finxiſſe. Si vero Iſraelitæ olim fuerunt, jam ſtante eo regno, & ante adventum Samaritanorum, vero eſt ſimile, eos ſecundum legem latam a Deo, Deum coluiſſe: veramque religionem, quam gentes alias, diutius retinere potuiſſe. Illa vero religione tandem in poſteris exſtincta, vicinorum populorum ſecuti ſunt exempla idololatriam amplexando. Quumque non ſatis eis eſſet, coluiſſe ſolem, lunam ipſamque terram, homines & heroas præſtantiores colere cœperunt: qui ubi oculis eorum morte ſubducerentur, etiam longius ſunt progreſſi. Ut brevibus agamus, audiatur Vexionibus in deſcr. Svec. *Ingentes,* *Lib. X. c. 2.* ait, *quoque lapides, denſas ac proceras arbores pro Diis coluerunt. Item excelſam ſtatuam manu factam, intusque excavatam, ſcamno inſiſtentem, & malleum manu tenentem, cui indies cibum ingeſſerunt, Hanc ad cultum ruſtici in apricum portarunt, auro & argento ornatam in medio collocarunt, eique flexis poplitibus & corporis inclinatione venerationem exhibuerunt.*

§. II.

§. II.

Porro, ut apud ceteros profanos populos, erant Deastrorum plura quasi agmine; Ita unus præcipuus erat nefandi exercitus quasi dux, etiam apud Fennones. At quis hic fuerit, & cujus nominis Deus, dispiciendum. Nominat Schefferus in Lapponia ex historia S. Olai, regis Norvagiæ, ut & Pet. Bäng in historia ecclesiastica, Deum quendam *Jumala*, quem Biarmii colerent; **Inne i gärden står ock de Biarmers Gud / och heter Jomala.** Similia de Biarmiis habentur in historia Herodi c. 7. *Ther er gofgad god, thed er Jomala heiter*; *hoc est; in eo* (loquitur de templo quodam) *celebris est Deus, qui dicitur Jomala.* Biarmiensium itaque erat Deus, & ipsa quoque vox ejusdem gentis, ac Fennicæ. Et licet non conveniat inter Scriptores de loco, quo sita erat Biarmia, quum alii quærant eam, aut inter Bothniam orientalem & occidentalem; aut in Bothnia orientali, ubi Cajania est; aut inter Bothniam & hanc nostram Finlandiam: alii Biarmios Norvegiæ accen-

VII.
Lib. VI. c. XVIII.
Scheffer. c. VII.
vid Bäng. Lib. VI. c. XIX.

Hist. eccl. Lib. VI. c. XIX. accenſeant, Petrus denique Bäng Alandiam putet nomine Biarmiæ inſignitam fuiſſe; perſtat tamen Schefferus in hac ſententia, Biarmios debere ortum Fennonibus, ac proinde ſervaſſe religionem a Fennonibus receptam, Deumque ab iis cultum, Jumala. Quod vero Jumala præcipuus fuerit Fennonibus Deus, vel ex eo apparet, quod, qui Θεὸς eſt Græcis, Latinis *Deus*, Svecis Gothisque, & qui ſunt Gothicæ originis, Gott, vel Gud, Jumala a Fennonibus etiamnum nuncupetur. *c. XIX.* Unde Bängius citato libro; *Niſi pro Thorero, Deo ſummo, ſtetiſſet Jumala, gens hac ad Deum recte converſa, nequaquam hoc nomen retinuiſſet; at quia idem illa retinuit, poſtquam Chriſto dedebatur, inde conjicere fas, non tenuis & imperfecti Dei nomen id fuiſſe, ſed ut hodieque, ita olim, Deum creatorem cœi & terræ, ut ſpero, ſemper notaſſe, ſenſu aut parabolico aut literali.* Jumala itaque Biarmiis, Lapponibus & Fennonibus, magnifico ſumtu cultus eſt. Statua ejus magna, erat, collum aureo torque, aliis, bulla aurea, redimitum Sed de Jumala hæc dixiſſe ſufficiant.

§. III.

§. III.

Est inter idola Thorus quoque, de quo ita loquitur Vexionius. *Fenni etiam olim juxta Asiaticam religionem*, ut habet Sturlesonius, *Diis suis, inter quos* Thor *eminuit, quotannis stata sacra celebrarunt, ingentibus conviviis; ubi scyphis, ethnico ritu, benedixerunt, boves & equos immolarunt, sanguine sedilia inunxerunt: Autumno, ut tolerabilem hiemem experirentur: media bruma atque aestate, tum pro felici annona, tum pro pace, obtulerunt.* Dubitari poterit, Thor ne, & Jumala Fennonibus idem fuerit numen, sub diversis nominibus cultum, an diversum. Vult certe idem esse numen Bängius, adducitque tres in primis rationes, quibus nos inducat ad credendum, Thorerum Sveo-Gothicum, fuisse Jumala Biarmiensium. Primum illi argumentum sumitur ab eo, quod gens maritima sinus ocidentalis in sacra Sveo-Gothica, propter viciniam inclinavit. Alterum est, Jumalam solum in Biarmia Deum fuisse. ut apud Svecos, ante ceteros, colebatur, *In des. Svec. Lib. X. c. II.* *Lib. VI. c. XIX.*

Lib. VI. c. XIX. illo putante, Thorerus: immo, hæc addit, *absque dubio, fuit hic Jumala ille Fingi Thorus, quem Edda recenset inter Odini majores.* Tandem, quia apud Fennones remansit nomen Jumala, introducta religione Christiana, colligit, Jumalam pro Thorero, summo Deo fuisse. Jamque nomine gavisum gemino. Probabiliter hoc statuitur: dato enim Jumalæ Imperio in aerem, fulmina, tonitrua, valetudinem hominum, vitam, mortem & reliqua, sequitur, quum & hæc Fennones adscribant Thoro, idem fuisse numen, diversis nominibus insignitum. Sed non unus Fennonibus Deus, ut neque gentibus ceteris. Sveones coluisse solem, lunam, terram, certum est: coluisse, inquam, antequam aut Odino, aut Thoro aut deastris reliquis, divinum tribuerent aut nomen, aut honorem. Illorum exempla sequendo, ut nos arbitramur, ipsi Fennones eosdem habuere Deos. Carelos solem & Lunam pro Diis habuisse, Lib. VI. c. VI. docet rursus Bängius, qui inducit Michaelem Agricolam, olim Episcopum Viburgensem, Rythmice de his ita loquentem.

Pas.

Palweltin mös palio mwta/
Kiwet/Cannot/Tädet/Auringot/Cuuta.

Hæc Latine ita vertimus; Coluerunt etiam multa alia, lapides, caudices, ſtellas, ſolem, lunam.

§. IV.

Hos vero, quos recenſuimus, more Romano, majorum gentium Deos appellare poſſis, & qui ſequuntur, minorum. Audiatur Vexionius; *Fuerunt*, inquit, *& Fennis olim ſui Deaſtri, ut Careliis* Rongotheus/ *ſecalis*, Pellonpecko/ *hordei*, Wierancannos/ *avenæ ſationi favens*: Egres/ *olera, piſa, rapas, linum, cannabimque protegere creditus eſt.* Wcko *cum conjuge* Raune *tempeſtatibus praeſſe.* Käkre/ *qui ad hæc tempora ſuperſtitioſe colitur, pecudes a beſtiis protegere*, Hyſe *lupis & urſis imperans.* Nyrke *ſciurorum*, Hittawanes *leporum venationi favere. Tavaſti colebant*, Tapio *venationum Deum*, Achtes *piſcationum*, Liecki *lucorum*, Turiſas/ *bellorum & victoriæ.* Crattes *opum*, Tonthus *larium*, Rachkis Lib. X. c. II.

 nocti

nocti praeesse & lunam arrodere putabatur. Præter hæc Carelorum numina, recitat Petrus Bäng ex Michaele Agricola, etiam alia, utpote Köndös/ Woden/ Emä/ Colluden/ Hanti Menningeiset. Tavastis vero non solum eos, quos Vexionius habet, assignat, sed etiam hos, Äinimäinen. Ilmarinen. Kapeet. Calevanpäjat. Legi fortassis meretur sequens carmen a Michaele Agricolā conscriptum.

Lib. VI. c. VI.

Vid. Hist. Eccl. Bang. L. VI. c. VI.

Epeiumalat monet tesse/
Muinen palweltin caucan ja läsße.
Neite cumarsit Hemelaiset/
Seke Michet että Naiset.
Tapio Metzest Pydyxet soi/
Ja Achti wedest Caloia toi.
Aininiäinen wirdhet tacoi/
Rachkoi cuun mustaxi jacoi.
Liekiö Rohot/ jwret ja puudh/
Hallitzi/ ja sencaltaiset mwdh.
Ilmarinen Rauhan ja ilman tei/
Ja Matikamiehet edeswei.
Turisas annoi Woiton Sodhast/
Kratti murhen piti Tauarast.

Ton=

Tontu Honen menon hallitzi/
Quin Piru monda willitzi.
Tapeet mös heilde Tuun söit/
Talewanpojat Nijttut ja mwdh löit.

Waan Carjalaisten Nämät olit
Epeiumalat/ quin he rucolit.
Rongoteus Ruista annoi/
Pellonpecko-Ohran caswon soi.
Wirancannos Cauran caitzi/
Mutoin oltin Tanrast paitzi.
Egres hernet/ Pawudh/ Naurit loi/
Taalit/ Linat ja Hamput edestoi.
Köndös Huchtat ja Pellot teki/
Quin heidän Epeuskons näki.
Ja quin Keuckylwö kylwettin/
Silloin vkon Malia jootijn.
Sihen haetin vkon wacka/
Nin joopui Pica ette Acka.
Sijtte palio Häpie sielle techtin/
Quin seke cwltin ette nähtin.
Quin Rauni vkon Naini härsky/
Jalosti Vkoi Pohiasti pärsky.
Se sis annoi ilman ja Wden Tulon/
Kätri/ se liseis Carian caswon.

Hijsi Metzeleist soi woiton/
  Weden Eme wei Calat wercon.
Nyrckes Orawat annoi Metzast/
  Hittawanin toi Jenexet pensast.
Eikö se cansa wimmattu ole/
  Joca neite wsko ja rucole.
Sihen Piru ja Syndi weti heite/
  Erte he cumarsit ja wskoit neite.
Cooluden hautijn Rooca wietin/
  Joissa walitin/ parghutin ja idketin.
Menningeiset mös heiden Wffrins sait/
  Cösca Leskek hoolit ja nait.
Palweltin mös palio mwta/
  Kimet/ Cannot/ Auringot/ Cuuta.

Versio Svecana, apud Bängium est;

Tapio styrde giller i skog/ och Achti dref fi-
  skarna i fiord.
Aenewainen dichtade wijsor, och effter Rachoi
  feck Månan lysa.
Leckiö rådde öfwer gräås och trå/ och Ilma-
  rinen reesande knå.
Turisas unte seger i Krig/ men öfwer lagd
  skatt war Skrattens skrij.

Ton ypen lagade all huus i Gård/ och Ca-
peet ato Mónarna snålt.
Jätterne slogo grääs aff Aengiar/och lijsade
brafft lata Drångiar.

Rongoteus gaff Rogen i Lor/ och Pellon-
pecko Kornet på Jor.
Wirancannos gaff Hafrans wäxt/ för Aer-
ter och Kääl stodh Egres bäst.
Köndös harkade Swed och Aeker/ och effter
Wäårsäd geck an Thorskälans löter:
När Ragnel Thorinnan begynte storliuda/
bulrade Thor och gaff nyt siuda.
Kekri ökte Booskap i Stall: och Hysi dreff
Skogzdiuren wall.
Watumodren föste Fiskar i Rååt/ och Nyr-
kes gaff Eckornar off Trååt.
Harar uhr Buskan gaff Hitawanen/ men
Maat widh Griffter åt sielfwa Fanen.
Spöke togh Offer aff nygiffta Gubbar: som
tå och tientes Steenar och Stubbar.
Fast meer dyrcktes Stiernor och Måna/ medh
Solen den stora Himmels Kåna.

§. V.

§. V.

Laudem meretur conatus Bängii, qui ex reliquiis cultus unius vel alterius Dei apud Lappones, ostendit Fennones, a certis Diis certa precibus expetisse beneficia, hisque, iis obtentis, & gratias egisse, & dona obtulisse. Cui rei declarandæ inservit antiqua ursorum cantilena, nobis dicta Biörnwisa/ quæ ita habet:

Vid. Bing. Lib. VI. c. VII.

Medzän dyris woitettu
Tuo meil täyttäterweyttä/
Aitta wastan saalihita.
Tuo tuhattta tullesaßa
Saata sata saalihixi.
Julki tulin Jumalista
Cansa saalin iloisesta/
Joka ilman ihmet/ waiwat
Annon andoi/ rahan radet.
Cosca tulen kotihijn
Colme yötä ilon pidän.
Ilos tulin/ ilos lädhin
Läpi laxo/ wuoret/ waarat/
Aja paha edellänsa.
Pertos tuli Päiwän tulo.

Päi-

Päiwä tule wielä pertos
Cunnioitan sua jälistänsä
Wuosi wuodel saalihixi.
Etten unhoidz Ochton wirten.
Sitä wast wiel toisti tulen.

In Suecanam linguam ita transtulit Dn. Tuderus;

Tu Dyre Skogzdiur som ligger här
Wunnen och sargat swära
Till wärom byy full helsa bäär
Och Roof til wärthuus wära/
Til hundrataal oß skaffa Rooff
Aff samma slagh tilhanda
Hempta twsend til wärt behoff
När tu til oß will lända.
Ifrån de Gudar monde jagh
Rätt vppenbarligh komma
Som gåfwo migh gott Roof i dagh
Förvthan sorgh til fromma.
När dagen Lius går bak om fiäll/
Och iagh heem kan fort komma/
Skall glädie stoor stå i mitt Tiäll
Tree Nätter vthi blomma.

Medh Lust och Frögd iagh hådanfoor
Ofwer the Bårgån leeda/
Och kom igen medh glädie stoor
The onda lååt frånleedo.
Med glädie thenne dagh vprann
Som nu för hand' mond wara;
Medh frögd och glädie åhn förſann
Kommer den dagen klara.
Jagh wil tigh åhra immerfort
Och Rooff aff tigh förmoda
At iagh intet må glömma bort
Min Biörnesång then goda.

Vexionius loco citato, de Fennis agens, plures refert eorum superstitiones; *Hujusmodi*, inquit, *etiam statuas in deserto sub ingentibus saxis reposuerunt, & juxta, thecam incantatoriam; ex qua aperta ingentes muscæ cœruleæ, (velut in sacris Baalzebub musca-Deus, diabolus audit) egrediebantur, ut habet Chron. Norv. Quas incantantes quotidie ad expediunda negotia; hominibus aut pecudibus, a quibus lacessiti, nocere; ventos excitare, rupes experimenti causa disjicere. Tales*

les thecas singulæ familiæ habuerunt; & in hæreditate acceperunt. Hisque artibus teneram etiam ætatem informarunt. Ita edocti qui peregre agerentur, humi per horulam exanimis similes prostrati, livore ac nigrore faciem occupante, resurgentes denunciarunt. Nodis traditis ventos vendiderunt. Hominum frontem in in cervicem retorserunt. Saxa natare fecerunt.

§. VI.

Diximus hujus capitis paragrapho primo, sensum animis mortalium, post lapsum, hunc in fuisse, ut intelligerent, unum esse Deum, creatorem coelorum terrarumque, quum ipsa se consulens id videat humana ratio. Quare credibile est, Fennones sapientiores, ut apud nationes multas alias, sub diversis his nominibus, unum coluisse numen, variis insignitum nominibus, a varietate operum. Quam gentilium opinionem luculenter declarant magni nominis viri. Elias Schedius, de Diis Germanis loquens, hujusmodi profert verba; *plures enim, nisi unum Deum,* Cap. 12. p. m. 199.

 non

non statuebant. Et si accuratius respiciamus cæteras inveniemus etiam gentes unum Deum statuisse. Quare bene dixit Aristoteles in libro περὶ κόσμου; *unus vero Deus existens; multis nominibus dictus est; denominatus ab omnibus effectibus, quorum specimen edere ipse solet.* Novimus autem, plebem rudem, si in quapiam alia re, in iis sane, quæ ad religionem pertinent, supestitionis esse impotentem. Unde magnus Gerardus Joannes Vossius de Idololatria, laudaturus Stoicos, quod unum statuerent numen, ita loquitur; *Quòd ad prius, non quidem damnare* τὴν πολυθεότητα *ausi. Sed hoc inde erat, ne turbarent Rempublicam, ac sibi cum Socrate, crearent periculum. Eosdem igitur cum vulgo Deos colebant: sed mente longe alia. Nam, secundum Theologiam civilem, Dii erant plurimi: qui inter se curam & cœlestium, & terrestrium partirentur. Singula igitur sidera, elementa singula, singuli iis Dii erant.* Et ab initio ejusdem capitis; *Vidimus hactenus, quomodo sapientiores gentilium, etsi varia adeo numina colerent cum vulgo, tamen*

Lib. VII. c. VII.

ani-

animo agnoscerent unum numen, nempe rerum naturam: ad quod unicum numen omnia reducebant nomina & numina, quæ toto orbe colerentur. Sed redimus ad Fennones, quorum sapientiores, unum agnovisse numen, diversis epithetis, desumtis ab effectibus, quos summæ potentiæ adscribebant, non dubium esse videtur. Quare probanda est de iis sententia Bängii dicentis, numinum falsorum nomina pleraque non esse propria, sed appellativa, sumta vel a Deorum officiis, vel adjunctis. *Vid. Pet. Bang. in hist. Eccl. l. VI. c. VII.*

CAPUT TERTIUM.

De Religione Fennonum Christiana.

§. I.

QUæ fuerit facies religionis Fennicæ sub paganismo vidimus, & miseramur illorum temporum hominumque fortunam: & simul dolemus, pertinaciam majorum in retinenda patrum superstitione tantam fuisse, ut armis tandem esset expugnanda. Quæ ratio propa-

gandæ Religionis justane, an injusta fuerit, nostri non est instituti disquirere. Difficulter interim Christianam fidem & tergiversanter admisisse majoros nostros, vel ex Epistola Alexandri III. Papæ constat. Scripsit ille ad Stephanum Archi Episcopum Upsaliensem in hunc modum. *Gravis admodum & difficilis est ad Apostolicam sedem querela perlata, quod Finni semper imminente sibi exercitu inimicorum, fidem servare christianam promittunt, & prædicatores & eruditores christianæ legis desideranter requirunt, & recedente exercitu, fidem abnegant, prædicatores contemnunt, & graviter persequuntur. Unde quoniam in hoc Deo illudere, et Christianam religionem deridere videntur, & illis se duplo filios gehennæ constituentibus, salus & vita eorum tota in terrenis, neglectis cælestibus, conspicitur consistere: nec est dignum ut eis in adversitate Christianum nomen defensionem conferat, quod in prosperitate despicere & horrere probantur: universitatem vestram monemus, atque mandamus, quatenus a fallaciis & fraudibus eorum ita prudenter et*

Vastovius p. 161.

dis-

discrete de cætero caveatis, quod si ingruerit necessitas, ad auxilium & defensionem vestram non possint recurrere, nisi munitiones, si quas habent, vobis tenendas assignent, aut alias, adeo sufficientem cautionem exhibeant & securitatem, quomodo nullatenus pedem retrahere, aut vestram prudentiam valeant circumvenire: sed Christianæ fidei documenta cogantur tenere firmiter & servare ne amplius de eorum numero videantur, de quibus dictum est, confitebitur tibi, cum benefeceris ei. Datum Tuscul. V. Idus septembris

Stephanus autem obtinuit Archiepiscopatum Upsaliensem ab Alexandro III. Papa, anno 1163. Constat igitur ex his literis Alexandri, non semel antea, missis in Fenniam apostolis, sollicitatam eam fuisse avocatamque ab erroribus, sed vocantibus non paruisse: simulque apparet, quemadmodum vellet Romanus Pontifex ad ecclesiam christianam compellere Fennos, adhibendo vim & gladios, occupandoque, si qua ibi essent loca munita. Nunc inquam, non primum tentata est superstitio Finlandici populi

Oernhjelm. Hist. Eccl. Libr. IV. V. X. &c.

puli. Tentata est olim: nec dubitandum, quin sæpius admoniti sint Episcopi Upsalienses a Papa, sui officii in convertendis profanis his animis ad veriorem veri Dei cultum. Certe Ericus IX. sive Sanctus nulli, in hoc negotio, pepercit labori. Quare ipse Anno Christi 1157. ut docet Oerhnjelmius, in Fenniam transivit numeroso cum exercitu, simul adducto secum Episcopo Upsaliensi Henrico. Illam historiam idoneus scriptor ita narrat, Israel Erlandi. *Ordinato regno ad inimicos fidei & hostes populi sui manum convertens, coadunato exercitu, & assumpto secum ex ecclesia Upsaliensi beato Henrico Episcopo versus Finnones expeditionem dirigit, ipsosque fide Christi prius oblata ac pace exhibita renitentes & rebelles in ultionem sanguinis Christiani manu valida aggreditur, ac bello devictos victor prostravit.* Et mox; *Convocato igitur, qui remansit, populo terræ, pace data, prædicata Christi fide, baptisatis plurimis, fundatis ecclesiis, positoque ibidem, quem supra diximus, beato Henrico Episcopo, qui postmodum illic mar-*

Hist. Eccl. p. 462.

Cap. 6:10.

martyrio coronatus eſt inſtitutisque ibi ſacerdotibus, ac cæteris quæ ad religionem Chriſtiani cultus pertinent, ordinatis, ad Sueciam cum glorioſa victoria remeavit. Revertitur in Sueciam Rex Ericus; Henricus in Finlandia remanet, Fennonumque converſioni omnem impendit operam: quare quum ab impio quodam homine, cujus nomen erat Lalle, trucidaretur, dignus ab Adriano IV. Pontifice habitus eſt, qui divorum catalogo adſcriberetur, ac Sueciæ Finlandiæque Patronus crearetur, ita præcipiente Papa. Scilicet illum *quotannis feſta cædis ipſius die, quæ erat XIX. menſis Januarii, ſolennibus precibus ac ceremoniis, tanquam tutelare quoddam Numen, ac cuſtodem angelum, compellarent, ac colerent.* Varia ſi cupis videre miracula, vi corporis Henrici facta, ea recenſet Vaſtovius.

Vaſtovius p. 67. *Oernhjelm. p. 465.* *p. 66. & 67.*

§. II.

Oppoſuit ſe interim gens noſtra, eadem pertinacia, his, qui ſibi rectius cuperent, poſt cædem quoque Henrici, ut

 vidi-

vidimus nuper ex literis Alexandri Papæ ad Stephanum. Literas has exſcribit Oernhjelmius, hocce addito judicio: *his hortatibus ac monitis obſecuti Gutormus Dux & Stephanus Archiepiſcopus, auſpiciis Caroli Regis Finnos poſtmodum ademptis, ſi quas habuere, arcibus, prorſus ſubegere, & in Chriſtiana fide erudiere, inſtituta hoc tempore ad Rendamechi in præfectura, ut puto, Viburgenſi, prima ſede Epiſcoporum Finlandiæ, quæ permiſſu Gregorii IX. Romani Pontificis, degentis tum Peruſii, anno ſequentis ſeculi XXVI. & die Januarii menſis XXIII. Aboam translata eſt.* De Henrico ita loquitur Vaſtovius. *Beatus vero Henricus vineæ Domini recenter plantatæ culturam & cuſtodiam ſuſcepit. In tanta quippe paſtorum penuria, animarum zelo, honoriſque divini cupidine ſuccenſus, ſeipſum obtulit, ut teneros Chriſto nuper ex aqua renatos filios educaret, foveret, ad maturitatemque perduceret, nulla pericula reformidans, nulla metuens adverſa. Tantus fidei fervor, tantus ardor divini amoris, altare aureum cordis devotiſſimi Pontificis*

Hiſt. Eccl. pag. 491.

p. 65. 66.

tificis accenderat, ut postpositis divitiis, amicorum solatiis, sublimi Upsaliensis Ecclesiæ præsulatu, pro pauperum & paucarum ovium incolumitate, multis se mortis periculis exposuerit, illius imitatione pastoris, qui relictis nonaginta novem ovibus, in deserto, unicam errantem requisivit, & inventam ad ovile propriis impositam humeris deportavit.

§. III.

Quod putat Oernhjelmius, Rendamechi sitam fuisse in prætura Wiburgensi, in eo, ut a viro summo dissentiamus, facit auctoritas eorum, qui ignorant ullum locum, per Finlandiam, hoc gaudere nomine, præter parœciam Aboensi urbi admodum vicinam, Theologicæque adjunctam Facultati. Rendamechensis itaque parœcia prima fuit sedes Episcopalis. Nam hinc Aboam translatam esse docet his verbis in vite aquilonia Vastovius, *Martyrium subiit* (Henricus) *anno salutis* 1150. 19 *Januarii & relatus in numerum Sanctorum, ab Adriano IV. Anno* 1158. *quo tempore Abogiæ* pag. 61.

gia facta est sedes Episcopalis, ab eodem Pontifice, cum antea fuisset ecclesia Rendamechensis primaria. Sed de anno controversia est, Emendat Vastovium Oernhjelmius in hunc modum. *Per apotheosin autem factum eum Patronum Sueciæ ac Finlandiæ An.* 1158. *jussu Adriani Quarti putat Vastovius, simulque Aboam factam Episcoporum Finlandiæ sedem, quæ prius fuerat apud Rendamechensem Ecclesiam. Sed verum non est illud de peracta hoc anno apotheosi, nec intercessit inter ipsam & cædem tantillum temporis, quod longius alias requirere solent Pontifices, ad explorandam miraculorum frequentiam, & superstitionem hominum ad deferendos divinos honores consecrandis, quam ipsi devotionem male appellitant. Quod vero tradit tunc factam translationem sedis Episcopalis a Rendamechi Aboam, ea contigit non nisi* 1228. *ut docebit nostrum bullarium, non* 1300. *ut perperam tradit Messenius.* Est interim verum, Henricum fuisse primum Episcopum Fennonum, quum fuisset ordine quartus, inter Episcopos Upsalienses.

pag. 464.

§. IV.

§. IV.

Antequam ad ceteros Epiſcopos, Henricum excipientes perrexero, de ſede epiſcopali addo cauſſam, cur apud Rendamechenſes inſtituta fuerit. Locus ipſe non longe ab urbe Aboa diſtat, & vocatur Nouſis, in quo ſepultus eſt Henricus, auctore Vaſtovio. *Sepultus eſt autem*, inquit, pag. 67. *in loco Finlandiæ, qui Nouſis dicitur, cujus cenotaphium plurimum illuſtraverat Epiſcopus Abogen. Joannes Petri Stub. An. D.* 1370. *caput tamen & brachia Abogiæ viſuntur, nunc ferro, olim etiam argento incluſa, per Epiſcopum Abogenſem Olaum Tunaſan.* Supereſt etiam hodie fama de tumulo Henrici, Fennonibus nota. Quum itaque Rendamechi ſit vicina Aboæ, & fuerit perpetua quaſi conſuetudo primorum in ſeptentrione Epiſcoporum, non in ipſis urbibus provinciarum conſidere, ſed extra eas; non dubitamus affirmare, Chriſtianam in Finlandia primam eccleſiam heic fundatam eſſe.

rum ſe ingererent. Potuiſſent ita aut inſidiis, aut furori profanorum facilius patere, quam ſi abeſſent, inque vicinia multitudinis urbicæ, rem Chriſtianam agerent adeundo, advocando, colloquendoque cum his, quos magis idoneos arbitrabantur ad ſua Chriſtiana accipienda ſacra. Procul ab urbibus abeſſe non debebant, quia heic major meſſis majorque fructus erat ſperandus. Neque opidanorum mores & inſtituta & religionem ſolent ſequi ruricolæ. Adeoque urbium præfecti & potiores erant Epiſcopis in partes trahendi, ſi vellent, ceteros ſequi. Ita actum eſſe in Sudermannia, rerum tradunt monumenta, ex quibus patet, præſules Stregneſenſes, in loco, duobus fere milliaribus, Stregneſia diſtante, qui *Fors* vocatur, domicilia locaſſe. Et loquuntur hiſtoriæ, Upſalienſem Epiſcopatum in rurali, ſua habuiſſe initia, hoc eſt, in vicinia urbis Upſalienſis, ubi tot gentiles convertendi erant, & tandem converſi ſunt.

vid. Oebrnb. pag. 188.

§. V.

§. V.

Oritur heic quæſtio, an Eſthonum Epiſcopi primis temporibus diſtincti fuerint ab Aboenſium Fennonumque? ſane Alexander Papa III. ſcribens ad Trundenſem Archiepiſcopum & petens, vellet Archiepiſcopus mittere Fulconi Nicolaum Monachum Eſthonicæ linguæ peritum, ut auxilio illi eſſet in convertenda illa gente; *Fulconem* vocat Epiſcopum Eſthonum. Ita *Vaſt. p. 162.* idem Alexander III. appellat *Julium* aut *Julionem* Epiſcopum Eſthonum in Epiſtola ad *Vaſt. p. 163.* Danos. Sequentia etiam Oernhjelmius habet; *Promiſſam ſuperius Alexandri Papæ epi-* *Pag. 571.* *ſtolam de Julio Eſthonum finitimorumque populorum Epiſcopo, ſurrogato in locum Folquini, fas fuerit hic, etſi non ſuo prorſus loco, adponere, ut adpareat, quæ fuerat apud gentem Chriſtianæ pietati acriter adhuc reluctantem primorum Epiſcoporum ſucceſſio.* Cur dicat magnus vir, Julium Eſthonum Epiſcopum ſurrogatum in locum Folconis aut Folqui-

tum esse. Et quia Julius ille non comparet in catalogo Episcoporum Rendamechensium, distinguendum est forte inter Esthonum & Fennonum Episcopatum, aut dicendum, primos, post Beatum Henricum, Episcopos, non certa sede usos, sed huc & illuc se contulisse, prout res Christiana postulavit. Jamque Julium illum, quum operam insumeret informandis Esthonibus, Esthonum Episcopum vocatum. Henricum vero excepit in cathedra Rendamechensi *Rudolphus*, quem ordine sequitur *Folquinus*, *Thomas Anglus*, de ordine Prædicatorum, *Bero*, *Raguvaldus*, *Catillus*, *Johannes*. Fuit vero hic Johannnes octavus Episcopus & ultimus in Rendamechi. Nonus enim *Magnus*, transtulit cathedram Episcopalem Aboam. Hac de re ita loquitur Paulus Justen in manuscripto. *Hic transtulit cathedram Episcopalem de Rendamechi ad locum, ubi nunc est Ecclesia lapidea constructa, de licentia D. Papæ Bonifacii octavi, anno D. 1300, & ibi primus sepelitur.* Erat is natione Fenno. Magnum sequuntur *Raguvaldus*,

pag. 3.

dus, Benedictus, Hemmingius, Henricus Hermanni, Johannes Petri, Johannes cognomine *Westpahl, Bero Gregorii Balck, Magnus Olai, Olaus,* nepos prioris, *Conradus Pitzer, Magnus Nicolai* de Särkilax, *Laurentius Michaelis Suripä, Johannes Olai, Arvidus Kurck,* qui agmen claudit Episcoporum Pontificiorum.

§. VI.

Invisit tandem, sub rege, memoriæ gloriosissimæ, Gustavo primo, has oras religio Christiana purior, Lutherana, per *Martinum* Skytte. Audiamus Paulum Justen. *Hujus Martini temporibus corruit Papatus, in tota Finlandia: abolita sunt missæ privatæ & angulares, desiit aqua Lustralis, cinerum & palmarum consecratio, cantus ecclesiasticus immutatus & correctus est.* Accepit vero Lutherana religio multum incrementi per M. *Petrum Serkilax*, qui discipulus Lutheri, in ecclesias & scholas Finlandiæ, pag. 13. *Messenius*

vide Paulum Justen p. 12. item Spegel in parte post Hist. Eccl. p. 402.

vitam, contentus modica redituum parte, ex reliqua octo ingenuos juvenes, beati Doctoris Lutheri & Philippi disciplinæ traderet, atque ut alumnos sustentaret. Horum opera, postquam Witteberga domum reversi essent, tota sensim Finlandia Lutheranismum amplexa est. Locum Episcopalem, post Martinum tenuit *Michael Agricola*, qui, quum rectorem Scholæ Aboensis ageret, Novum Testamentum in Fennonicam linguam transtulit. Hoc quoque translatore, psalmi Davidis, & Lutheri Catechismus, Fennica lingua editi sunt. De auctore tamen versionis Psalterii paulo aliter habet manuscriptum Pauli Justen. Sequitur in cathedra episcopali M. *Petrus Follingius*. qui accusatus nimiæ avaritiæ, & præterea suspectus machinationum occultarum adversus regem Ericum XIV. officio exuitur.

Messenius Tom. X. p. 2. Anno 1542. Spegel in parte post. Hist. Eccl. p. 403.

pag. 15.

Spegel in parte post. Hist. Eccl. p. 404. item P. Justen, p. 16.

Huic successit *Paulus Justen*, anno 1563. sed male habitus in carcere apud hostes, ad quos, quum, legationis causa pro-

Spegel. l. c. p. 405.

profectus esset, brevi vitam cum morte commutavit, successorem nactus Magistrum *Ericum Erici* Finlandum de Sorola. Sextus antistes evangelicus erat Mag. *Isaacus Birgeri Rothovius*, septimus Mag. *Eschillus Petraus*, qui, ita jubente rege anno 1636. transtulit Biblia in linguam Finlandorum, quæ postea impressa sunt Stockholmiæ anno 1642. Octavus erat Doctor *Joannes Terserus*: cui successit ordine nonus, Doctor *Joannes Gezelius*, pater, illum Doctor *Joannes Gezelius*, filius. De trium summorum horum episcoporum laboribus, in usum ecclesiæ editis, ideo non loquor, quia nemo est, qui non fateatur, multum & Finlandicas ecclesias & reliquas, per eorum summam eruditionem & labores profecisse. Undecimus, qui cathedram episcopalem hoc tempore ornat, est Reverendissimus Pater S. S. Theologiæ Doctor

Spegel in Hist. Eccl. parte post. p. 407.

tissime largiatur! sic fiet, ut ex ejus mirifico ardore, nisu atque cura in promovendo vero veri Numinis cultu, religio vera, DEO juvante, captura sit incrementa! Hoc est nostrum votum; annuat autem voto, qui tenebras gentilium & Pontificiorum dispulit, & lucem claram Finlandiæ restituit, DEUS Optimus Maximus!

Hæc pauca fuere, quæ tecum, Candide Lector, voluimus communicata. Rogo perofficiose, ut quæ adferre potuerim, in meliorem interpretari velis partem.

Soli DEO Gloria.

